

MEDGENERACIJSKA SOLIDARNOST V SLOVENIJI

Valentina Hlebec, Maša Filipovič Hrast, Sonja Kump,
Sabina Jelenc Krašovec, Majda Pahor, Barbara Domajnko

Ljubljana 2012

Valentina Hlebec, Maša Filipovič Hrast, Sonja Kump, Sabina Jelenc Krašovec,
Majda Pahor, Barbara Domajnko
MEDGENERACIJSKA SOLIDARNOST V SLOVENIJI

Izdajatelj in založnik: FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE
Za založbo: Hermina Krajnc

Copyright © FDV, 2012
Fotokopiranje in razmnoževanje po delih in v celoti je prepovedano.
Vse pravice pridržane.

Recenzenta: red. prof. dr. Janko Muršak in doc. dr. Jana Mali
Jezikovni pregled: Jasna Berčon
Naslovnica: Darinka Knapič
Prelom: Alf Net d. o. o.
Tisk: NTD d. o. o.

Knjiga se tiska kot sprotni tisk.

Izid knjige je podprla Javna Agencija za knjigo Republike Slovenije.

CIP - Kataložni zapis o publikaciji
Narodna in univerzitetna knjižnica, Ljubljana

316.4.051.6(497.4)

MEDGENERACIJSKA solidarnost v Sloveniji / Valentina Hlebec ... [et al.]. -
Ljubljana : Fakulteta za družbene vede, 2012

ISBN 978-961-235-586-9
1. Hlebec, Valentina
261601024

KAZALO

1 UVOD	5
2 TEORIJA (MODELI) MEDGENERACIJSKE SOLIDARNOSTI	7
3 NAČINI EMPIRIČNE OBRAVNAVE MEDGENERACIJSKE SOLIDARNOSTI	25
3.1 Raziskave o medgeneracijski solidarnosti in uporabljeni indikatorji	25
3.2 Medgeneracijska solidarnost v omrežjih socialne opore	35
4 MEDGENERACIJSKA SOLIDARNOST V DRUŽINI	51
4.1 Medgeneracijska solidarnost v primeru bolezni	62
4.2 Medgeneracijsko učenje in sodelovanje v družini	76
5 MEDGENERACIJSKA SOLIDARNOST V SKUPNOSTI	101
5.1 Pomen skupnosti za starejše in mlade	101
5.2 Medgeneracijska solidarnost med sosedi	113
6 MEDGENERACIJSKA SOLIDARNOST V SLOVENIJI	127
Predstavitev avtoric	135
Abstract: Intergenerational Solidarity in Slovenia	137
Seznam literature	143
Priloga	155
Stvarno in imensko kazalo	157

UVOD

Knjiga z naslovom *Medgeneracijska solidarnost v Sloveniji*¹ obravnava zelo sodobno in relevantno družbeno temo medgeneracijske solidarnosti. Knjiga je temeljno delo na tem področju, saj predstavlja različne (makro, mezo in mikro) vidike medgeneracijske solidarnosti, hkrati pa se poglobljeno loteva različnih področij in tipov medgeneracijske solidarnosti (kot je solidarnost in opora v družini in skupnosti). Temelji na interdisciplinarnem pristopu in sicer združuje različne poglede na medgeneracijsko solidarnost, ki je temelj družbene povezanosti.

Tema je toliko bolj aktualna zaradi sprememb, tako demografske (staranje prebivalstva), kot tudi drugih, ki jih prinašajo novi kulturni in družbeni vzorci. Spremenjena dinamika družinskih vezi v sodobni družbi vpliva na način življenja, vrednostne orientacije, norme in pričakovanja. Tematiziranje medgeneracijske solidarnosti nam omogoča identificiranje poteka procesov solidarnosti v okviru družine. Družina kot temeljni mikrokozmos posameznika je namreč točka formiranja identitete in nastavkov za druge oblike družbenosti. Medgeneracijsko sodelovanje v družini je bilo v preteklosti temeljni način zagotavljanja vzajemne pomoči med generacijami in je bilo kot tako temelj medgeneracijske solidarnosti. Danes je medgeneracijska solidarnost tudi del javnega sistema blaginje (pokojninsko in zdravstveno zavarovanje), vendar solidarnost v privatni sferi vseeno ni izgubila svojega pomena in obsega. Z medgeneracijsko izmenjavo dobrin in virov (čas za druženje, skrb za obolele člane družine, finančna pomoč, skrb za vnuke, medgeneracijsko učenje) med različnimi generacijami v družini se dopolnjuje in podpira ter ohranja ravnovesje med finančno stabilnostjo in načeli socialne pravičnosti v javni sferi.

---

¹ Knjiga je rezultat raziskovalnega dela na temeljnem projektu z naslovom *Medgeneracijska solidarnost v Sloveniji*, ki ga v celoti financira ARRS (J5–2166, 1. 5. 2009–30. 4. 2012).

V knjigi predstavljamo teorije in teoretske modele o medgeneracijski solidarnosti, načine empirične obravnave medgeneracijske solidarnosti ter pregled stanja in značilnosti medgeneracijski solidarnosti v Sloveniji (na podlagi izmenjav funkcionalne solidarnosti v socialnih omrežjih). Predstavljamo, katere oblike opore si izmenjujejo generacije, kakšna so normativna pričakovanja glede izmenjave ter kakšno je razmerje med generacijami glede nujenja opore. Tradicionalna medgeneracijska solidarnost kljub (post)modernističnim družbenim in družinskim spremembam ostaja pomembna oblika izmenjave opore v primeru bolezni. Glede na manjšanje obsega družin ni omejena le na ožjo družino in glede na dolgoživost ne samo na dve generaciji. Obravnavamo tudi pomen medgeneracijskega učenja in izobraževanja, ki ustvarja stalno trajajočo izmenjavo virov in učenja med starejšimi in mlajšimi generacijami in odpira možnosti za spoznavanje in primerjavo spreminjanja vlog in norm različnih generacij, ki so veljale v drugem zgodovinskem času in prostoru. Podrobno se v monografiji posvetimo tudi medgeneracijski solidarnosti v skupnosti. Sosedje so lahko pomemben vir opore starejšim in torej akter medgeneracijske solidarnosti, čeprav so ti odnosi normativno precej omejeni in torej običajno ne predstavljajo intenzivne opore starejšim. Vendar pa to seveda ne pomeni, da sosedje ne morejo postati tudi bolj pomemben ali intenzivnejši vir opore, še posebej v okoliščinah, ko starejši nima drugih (družinskih ali formalnih) virov pomoči.

Zahvaljujemo se recenzentom za kritične in spodbudne besede. Posebna zahvala pa gre vsem udeležencem, ki so sodelovali v kvalitativnem delu raziskave in v intervjujih delili z nami (in bralci) svoje življenjske izkušnje in poglede na odnose med generacijami.

TEORIJA (MODELI) MEDGENERACIJSKE SOLIDARNOSTI

Medgeneracijsko solidarnost lahko opredelimo kot socialno povezanost med generacijami (Bengtson in Oyama 2007). Nanaša se na odnose med ljudmi in na preiskovanje vezi, ki povezujejo posameznike s skupinami in skupine med seboj. Solidarnost se navezuje na pozitivne vidike povezovanja med ljudmi (toplina, naklonjenost, privlačnost, interakcija, nudenje pomoči, ko je potrebna). Pri tem pa lahko generacije razumemo na dva načina. Najprej kot skupino v družbi, ki je definirana s starostjo, tj. mladi, srednjih let in stari. Gre za starostne kohorte, in torej ne (nujno) za osebe, ki bi bile sorodstveno povezane. Drugo razumevanje solidarnosti med generacijami pa opisuje odnose med družinskimi člani, tj. med starimi starši, starši in otroki (več v Hlebec in dr. 2010).

Ti dve razumevanji generacij se vežeta tudi na različne nivoje opazovanja medgeneracijske solidarnosti. Slednjo namreč lahko opazujemo in analiziramo na treh nivojih: na makro, mezo ali mikro nivoju. Na prvih dveh nivojih se medgeneracijska solidarnost nanaša na opazovanje odnosov med generacijami kot odnosi med starostnimi kohortami. Nasprotno pa se na mikro nivoju medgeneracijska solidarnost opazuje na ravni družine in odnosov med družinskimi člani. V nadaljevanju bomo predstavili oba pristopa k raziskovanju medgeneracijske solidarnosti.

Makro nivo medgeneracijske solidarnosti

Na makro nivoju se za opis odnosa med generacijami pogosto uporablja tudi izraz »medgeneracijska pogodba« in ne medgeneracijska solidarnost. Makro nivo opazovanja medgeneracijske solidarnosti je (javni) sistemski nivo in se povezuje z delovanjem sistemov blaginje na ravni države. Medgeneracijska solidarnost je namreč vgrajena v mnoge sisteme, ki jih pozna sodobna država blaginje. Takšen primer je pokojninski sistem, kjer na podlagi medgeneracijske solidarnosti

finančni transfer potuje od mladih in aktivnih k starejšim, neaktivnim, s predpostavko, da ko bodo današnji aktivni (mladi) postali neaktivni (upokojeni), bodo ravno tako upravičeni do denarnih transferjev novih mladih in aktivnih generacij. Seveda tu govorimo o mladih, ki so aktivni na trgu dela, saj mladi, ki niso aktivni na trgu dela, tudi prejemajo finančni medgeneracijski transfer v zdravstvenem in izobraževalnem sistemu. Podobna »pogodba o solidarnosti« velja tudi za zdravstveni sistem in izobraževalni sistem. Državo blaginje lahko razumemo kot obliko družbene pogodbe med generacijami, ki obstaja vzporedno z medgeneracijskimi odnosi v okviru družine in sorodstva, saj slednja regulira odnose med generacijami (skozi pokojninske in izobraževalne sisteme), hkrati pa regulira tudi medgeneracijske odnose v okviru družine (skozi družinsko politiko, opredelitve dolžnosti ipd., Saraceno 2008: 2). Kot pravijo Albertini in dr. (2007: 319) »je medgeneracijska pogodba najpomembnejši in hkrati najbolj sporen del sodobnih sistemov blaginje«. Podobno meni Mandič (2009: 144), namreč da je vprašanje razmerja med generacijami eno ključnih za državo blaginje, saj velik del njenih programov pravzaprav prerazporeja denarne in druge vire med generacijami (npr. otroški dodatki, porodniški dopust, otroško varstvo, pokojninsko zavarovanje, dolgotrajna oskrba). Ob demografskih pritiskih in spremenjenih razmerjih med generacijami (naraščajoče število starih z vse daljšo življenjsko dobo in upadajoče število mladih) seveda te razporeditve lahko postanejo problematične z vidika pravične delitve virov ter predvsem vzdržnosti finančnih sistemov. V celotni Evropi, ki se sooča z intenzivnim staranjem prebivalstva, se zato posamezne države in Evropska unija ukvarjajo z (načrtovanimi ali že izpeljanimi) reformami, kar je v zadnjem času vidno tudi v Sloveniji (npr. pokojninska in zdravstvena reforma).

Seveda pa makro nivoja ne moremo oz. ne bi smeli opazovati izolirano, torej brez upoštevanja transferjev in medgeneracijske solidarnosti na mezo in mikro nivoju, na kar opozarjajo številni avtorji (npr. Albertini in dr. 2007). Veliko razprav upošteva le javne transferje oz. redistribucijo sredstev (predvsem pokojninski in zdravstveni sistem), nekateri avtorji (npr. Albertini in dr. 2007, Kohli in Albertini 2008) pa poudarjajo, da je pri opazovanju tokov medgeneracijske solidarnosti potrebno upoštevati tudi tokove solidarnosti v družini, ki je pomemben tvorec blaginje. Ključno vprašanje je, kako so »javni« (država in trg delovne sile) in »zasebni« (družina) tokovi medgeneracijske solidarnosti med seboj povezani (se morda dopolnjujejo ali izključujejo) in v katere smeri gredo. Vprašanje je tudi, do kakšne mere se je z modernizacijo (industrializacija, urbanizacija) razpustila tradicionalna medgeneracijska solidarnost v družini. Je res omejena le na nuklearno družino in le na dve generaciji?

V družbi torej obstajata dva glavna stebra medgeneracijskega zavezništva – enega predstavlja družina, drugega pa država blaginje (glej npr. Saraceno 2008, Albertini in dr. 2007, Mandič 2009). Kakšen pa je odnos med temi nivoji in kako medgeneracijska solidarnost na makro nivoju vpliva na medgeneracijsko solidarnost na mikro nivoju (in obratno)? Tu obstajata dve nasprotujoči hipotezi, ki govorita o odnosu med državo blaginje in družino – t. i. hipoteza izrivanja ali »crowding-out« ter hipoteza vrivanja ali »crowding-in«. Hipoteza izrivanja (*crowding-out*) predpostavlja, da je velikodušna država blaginje (z dobrim sistemom pokojnin in zdravstvom) izrinila družinsko pomoč starejšim, saj posameznike pasivizira, in zmanjšuje potrebo po družinski pomoči – gre torej za predpostavko o zmanjševanju družinske medgeneracijske solidarnosti zaradi vstopa države blaginje. Nasprotna hipoteza vrivanja (*crowding-in*) pa govori o tem, da država in njeni sistemi ne vplivajo negativno na meddružinske transferje, ampak jih, nasprotno, lahko celo okrepijo. Na primer, pokojninski sistemi omogočajo starejšim, da finančno in praktično pomagajo svojim otrokom, hkrati pa naj bi možnost povrnitve (prejete pomoči) povečala pripravljenost sprejeti pomoč s strani otrok. Dobri zdravstveni sistemi in sistemi dolgotrajne oskrbe lahko resnično zmanjšajo potrebo po določenemu tipu pomoči starejšim s strani njihovih odraslih otrok, vendar to ne pomeni nujno, da je na splošno medgeneracijska solidarnost manjša, ampak da se specializira za druge oblike pomoči in sodelovanja, na primer na emocionalno oporo.

Empirični podatki glede odnosa med državo blaginje in družinsko solidarnostjo so precej raznoliki. A kot povzema raziskave in različne argumente Kunemund (2008), je več dokazov za t. i. hipotezo vrivanja kot pa izrivanja. Slednjo naj bi bolj podpirali tako rezultati raziskav kot teoretske diskusije. Empirični podatki na primerjalnem, meddržavnem nivoju podpirajo tezo vrivanja, namreč v skandinavskih državah (v nasprotju z južnoevropskimi), kjer je država blaginje velikodušnejša, je medgeneracijska opora (v smislu transferjev časa in denarja) celo bolj pogosta, vendar manj intenzivna kot v južnoevropskih državah (glej Albertini in dr. 2007, Kholi in Albertini 2008, Kunemund 2008). Tudi študije primerov kažejo, da pri skrbi za starejše ne gre za le enega agenta, ampak se skrb porazdeli med različne ponudnike oskrbe: med institucionalne in družinske oskrbovalce. Institucionalna skrb za starejše torej ne zmanjša družinske skrbi (glej Kunemund 2008, Keck 2008). Podobno Igel in dr. (2009) ugotavljajo, da po eni strani kulturne norme, po drugi strani pa še bolj institucionalne strukture skrbi za starejše (izhajajoč iz države blaginje) oblikujejo vzorce medgeneracijske solidarnosti v posamezni državi. Tako je v državah z močno razvitimi socialnimi servisi manj pogosta intenzivna skrb, bolj pogosta pa občasna pomoč. Ugotavljajo,

da gre za t. i. specializacijo vlog, kjer so transferji sistematično razdeljeni med družino in državo glede na tip opore. Predpostavke o funkcionalni diferenciaciji vlog med državo in družino na nek način tudi razrešujejo dilemo med hipotezama vrivanja in izrinjanja, kjer torej ne gre za eno ali drugo, ampak za specializacijo in različne vloge, ki jih igrajo posamezni akterji pri zagotavljanju skrbi za starejše (Albertini in dr. 2007, Kholi in Albertini 2008, Kunemund 2008, Keck 2008, Igel in dr. 2009).

Obstoječe raziskave sicer kažejo, da je na nekaterih področjih prišlo do izrivanja oz. zamenjave, vendar pa nikakor ne moremo govoriti o splošnem izrivanju družinske medgeneracijske solidarnosti s strani države. »Država blaginje podpira starejše in torej družino, kar posledično izboljša kakovost medgeneracijskih odnosov, pri čemer je najverjetnejši izid še močnejša družinska solidarnost« (Kunemund 2008: 117). Avtor (ibid.) pri tem opozarja tudi na razlike med družinskimi tipi in socialnimi razredi. Krčenje države blaginje (na primer storitev, pokojnin) bo najverjetneje vodilo v večjo obremenjenost družin, predvsem tistih z manj ekonomskih virov, ki si nadomestnih tržnih storitev ne bodo mogle privoščiti.

Preglednica 1: Teoretski model medgeneracijske solidarnosti in dejavnikov, ki vplivajo nanjo

	Makro nivo	Mikro nivo
Strukturni dejavniki	Demografska struktura družin in gospodinjstev, struktura trga dela, porazdelitev dohodka in bogastva.	Sestava družine in gospodinjstva, izobrazbene in poklicne značilnosti staršev in otrok, dohodek in premoženje oseb.
Institucionalni dejavniki	Z zakonom določene dolžnosti med generacijami, obdavčevanje daril in dedovanja, družinske politike, politike socialnega varstva.	Zakonski stan, kohabitacija. Delitev dela v gospodinjstvu.
Kulturni dejavniki	Verske tradicije, družinske vrednote, odnos do spolnih (ne)-enakosti, vrednote, povezane s staranjem in generacijami.	Vrednote, prepričanja in kulturne prakse družin, staršev in otrok.

Vir: Albertini in dr. (2007: 321)

Teoretski model, ki ga je razvila skupina raziskovalcev (Albertini in dr. 2007), ki raziskuje medgeneracijsko solidarnost s podatki raziskave SHARE (2012) in ki v veliki meri temelji na Bengtsonovem modelu medgeneracijske solidarnosti, poskuša zajeti medgeneracijsko solidarnost na makro in mikro nivoju. Upošteva torej

makro nivo, v katerem se različni strukturni, institucionalni in kulturni faktorji povezujejo tudi s specifičnimi sistemi blaginje ter mikro faktorji, tj. značilnostmi družine (glej na primer Albertini in dr. 2007). Makro nivo opredelijo kot vse, kar je nad družino, medtem ko mikro nivo predstavlja nivo družine, posameznikov in diad. Na medgeneracijsko solidarnost v družini vplivajo strukturni, institucionalni in kulturni dejavniki, ki se izražajo tako na mikro kot na makro nivoju.

Z makro vidika je torej medgeneracijska solidarnost povezana s kompleksnimi družbenimi procesi, ki se v posameznih državah lahko razlikujejo ne glede na to, da se vse države v Evropi soočajo z intenzivnim staranjem prebivalstva, spremenjeno strukturo gospodinjstev ter posledično s spremenjenimi institucionalnimi razmerami. O spremembah na demografskem področju v Sloveniji pišejo različni avtorji, ki opozarjajo na intenzivno staranje prebivalstva ter tudi manjšanje gospodinjstev (glej na primer Mandič in Filipovič Hrast 2011, Šircelj 2011, Hlebec in Šircelj 2011). Pomembne so tudi spremembe nekaterih politik v okviru države blaginje (glej Filipovič Hrast in Hlebec 2009, Hvalič Touzery 2007, Kolarič in dr. 2009). Slovenija spada med države, v katerih institucionalni dejavniki jasno opredeljujejo medgeneracijsko solidarnost – v obliki zakonske obveznosti staršev, da skrbijo za svoje otroke, ter tudi obveznosti odraslih otrok, da skrbijo za svoje starše. V Zakonu o zakonski zvezi in družinskih razmerjih (1976, spremenjen 2004) je namreč opredeljeno, da so polnoletni otroci dolžni preživljati svoje starše, če so ti nesposobni za delo in nimajo dovolj sredstev za življenje (124. člen), niso pa dolžni preživljati tistega od staršev, ki iz neopravičenih razlogov ni izpolnjeval preživitinskih obveznosti.²

Nikakor pa ne smemo zanemariti vrednot in stališč do starih, staranja, pa tudi potencialno zaznavanje konfliktnosti med generacijami kot pomemben makro dejavnik medgeneracijske solidarnosti. Kot sta pokazali Filipovič Hrastova in Hlebčeva (2009), je med institucionalnimi reformami in stališči ljudi do starejših (zaznavanje konfliktov med mladimi in starimi) celo opazna povezava. V istem članku pa avtorici ugotavljata, da je v Sloveniji skrb za starše s strani otrok in družinska opora kot primarni vidik opore starejšim močna vrednota. V Sloveniji je družina tista, ki je prva odgovorna za skrb za ostarele – 78 % ljudi namreč meni, da je dolžnost odraslih otrok, da skrbijo za svoje ostarele starše. S

---

² Tako tudi na primer velja za bivanje v institucionalnem varstvu, kjer so stroške bivanja dolžni plačevati najprej otroci (v primeru, da starejša oseba sama tega ne zmore) in šele nato občina.

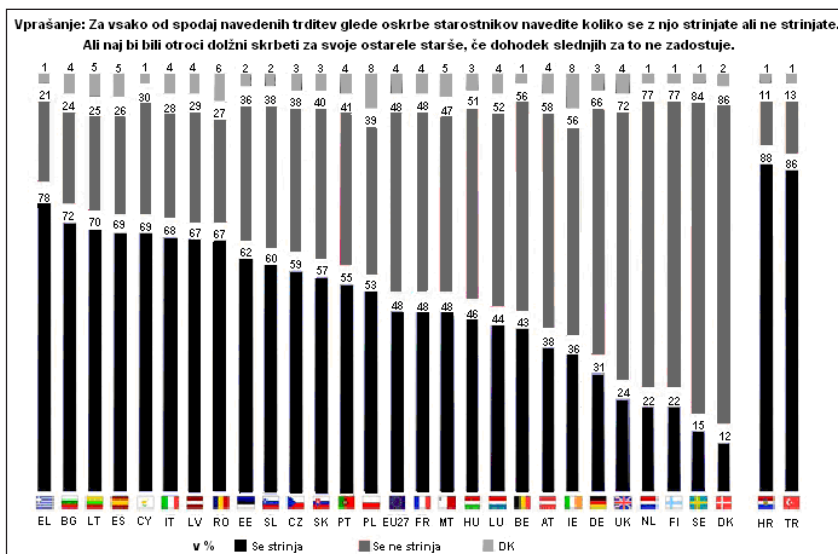
tem sovпада stališče, da naj bi otroci plačevali za oskrbo svojih staršev, v kolikor njihov dohodek ni dovolj visok, da bi za to poskrbeli sami. S 60 % takih, ki se s tem strinja, smo nad povprečjem EU27 (kjer se s tem strinja le 48 % anketirancev) – glej preglednico 2 in sliko 1.

Preglednica 2: Skrb otrok za starše

Dolžnost odraslih otrok je, da skrbijo za svoje ostarele starše	Delež (v %)
močno soglašam	28,7
soglašam	48,7
niti soglašam, niti ne soglašam	12,6
ne soglašam	7,5
sploh ne soglašam	1,5
ne vem	0,9

Vir: SJM (2000/2) (v Filipovič Hrast in Hlebec 2009)

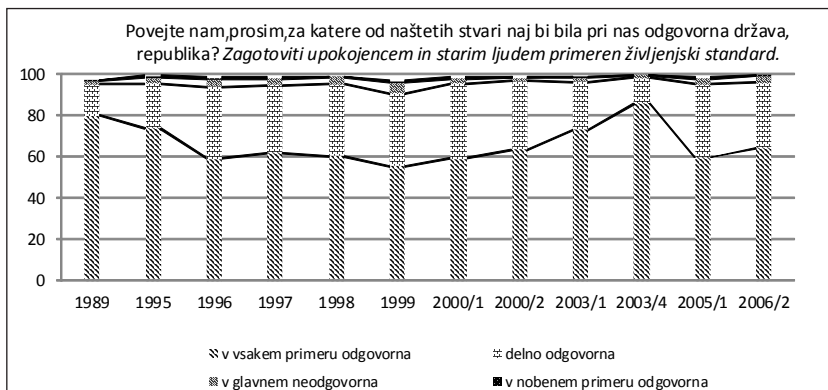
Slika 1: Ali naj bi bili otroci dolžni skrbeti za svoje ostarele starše, če dohodek slednjih za to ne zadostuje?

Vir: Eurobarometer (2007) (v Filipovič Hrast in Hlebec 2009)

Meddružinska medgeneracijska solidarnost je torej močno vrednotena, hkrati pa je slednja močna tudi na makro nivoju, saj večina ljudi meni, da je država dolžna skrbeti za starejše in njihov primeren življenjski standard, kar seveda lahko stori le v okviru različnih sistemov socialne varnosti (v katere je vgrajena medgeneracijska solidarnost). Namreč, glede na javnomnenjske raziskave velika večina ljudi meni, da je država odgovorna za zagotavljanje dostojnega življenja ter primerne življenjskega standarda starejšim in ta delež le malo niha v obdobju zadnjih 20 let (Filipovič Hrast in Hlebec 2009).

Slika 2: Odgovornost za zagotavljanje življenjskega standarda starejših.

Vir: Toš (1997, 1999, 2004): Vrednote v prehodu, I., II. in III. (v Filipovič Hrast in Hlebec 2009)

Skupnostni vidiki medgeneracijske solidarnosti

Skupnostni vidiki medgeneracijske solidarnosti so pomembni, čeprav so morda deležni nekoliko manj raziskovalne in splošne pozornosti, kot to na primer velja za makro (in vzdržnost sistemov) ter mikro nivo. Tudi na tem polju lahko govorimo o medgeneracijski solidarnosti z različnih vidikov. Skupnost je namreč prostor zagotavljanja različnega nabora storitev starejšim, ki so (lahko) oblikovane v smeri podpiranja medgeneracijske solidarnosti. Te storitve so storitve dolgotrajne oskrbe, različnih podpornih služb v skupnosti (zdravstvene, transport, stanovanje) ter informacijskih, izobraževalnih in drugih centrov ter programov, lociranih v skupnosti.

Prvi vidik, ki bi ga želeli poudariti, je socialno delo v skupnosti in medgeneracijsko sodelovanje in delovanje kot pomemben del tega dela. Kot pravi

Malijeva (2010), socialni delavci lahko delujejo kot koordinatorji, ki pomagajo pri pridobivanju pomoči družini za skrb starejšega člana. Poleg tega so pomembne razvojne dejavnosti, tj. razvoj storitev in programov v skupnostih, ki so namenjene starejšim. Ključno je delo centrov za socialno delo, domov starejših, centrov za pomoč na domu ipd., kjer se v okviru teh formalnih storitev odvijajo medgeneracijski odnosi. Poleg javnih storitev so pomembne še zasebne storitve ter storitve prostovoljnega oz. nevladnega sektorja.

Nevladni sektor ali tretji sektor je ključen za opazovanje medgeneracijske solidarnosti na ravni skupnosti. Tu gre za različna društva in organizacije, ki pomagajo starejšim, združujejo oz. omogočajo sodelovanje med mlado in staro generacijo ter tako promovirajo medgeneracijsko solidarnost. Programi medgeneracijske solidarnosti so lahko oblikovani tako, da starejši delujejo kot prostovoljci in pomagajo mlajšim na različnih področjih, ali obratno, mlajši pomagajo starejšim. Možne so tudi kombinacije, kjer je pomoč izmenična, vendar pa so bolj običajni programi, kjer je ena generacija pretežno prejemnik in druga ponudnik pomoči (Wacker in Roberto 2008). Ta vidik medgeneracijske solidarnosti je poudarjen v Sloveniji tudi v okviru političnih dokumentov (kot je Strategija varstva starejših do 2010), kjer je promocija prostovoljstva, dela s starejšimi in ustvarjanje medgeneracijskih centrov v skupnostih navedeno med pomembnimi cilji varstva starejših. Na tem mestu omenimo le pomen aktivnosti različnih društev (kot so Društvo upokojencev, Slovenska filantropija ipd.) in pomen medgeneracijskih centrov, ki pa bodo podrobneje opisani v nadaljevanju knjige.

Pomembno in razvito področje v okviru medgeneracijske solidarnosti v skupnosti je izobraževanje v skupnosti. Pregled pomena in razvoja medgeneracijskega učenja kasneje predstavita Kumpova in Jelenc Krašovčeva (2010a, 2010b), zato slednjega tu le na kratko predstavljamo. Izobraževanje v skupnosti ima zelo dolgo tradicijo in danes običajno poteka kot neformalno izobraževanje, ki ga izvajajo različne nevladne organizacije. Kot pravita avtorici, je »glavna osredotočenost skupnostnega učenja izobraževanje znotraj in za skupnost« (Kump in Jelenc Krašovec 2010a: 49). Newman in Hatton Yeo (v Kump in Jelenc Krašovec 2010b) opredelita medgeneracijske učne programe kot načrtovane aktivnosti, ki namensko povežejo dve generaciji, katerih cilj je izmenjava izkušenj in doseganje pozitivnih učinkov za obe generaciji. V takih programih lahko kot mentorji delujejo starejši, ki pomagajo mladim, ali obratno, mladi, ki pomagajo starejšim, ali pa gre za heterogene skupine in vzajemno učenje. Medgeneracijsko učenje naj bi imelo številne pozitivne učinke, ne le za posameznike, ki se ga udeležijo, ampak za skupnost kot celoto; tj. ustvarjanje bolj povezane skupnosti.

O medgeneracijski solidarnosti v skupnosti pa lahko govorimo še na enem nivoju, ki je popolnoma neformalen in neorganiziran, in sicer v okviru medsosebskih odnosov. Tudi tu namreč prihaja do številnih medgeneracijskih stikov in povezav ter posredno do medgeneracijske solidarnosti. Ti so osnovani na medsosebskih odnosih, pomoči in tudi prijateljstvu. Lokalna skupnost (soseska) ima namreč pomembno vlogo v vsakdanjem življenju ljudi – predstavlja poznano okolje ter omrežje ljudi, med katerimi se počutimo sprejete, domače in varne, ter hkrati predstavlja tudi stalno prisotnost manjše praktične pomoči (Ekstrom 1994, Henning in Lieberg 1996). Ti odnosi so prav zaradi pogosto generacijsko pestre sestave soseske lahko tudi medgeneracijski in torej predstavljajo pomemben del medgeneracijske solidarnosti v skupnosti. Raziskave v Sloveniji (glej Filipovič in dr. 2005, Filipovič 2007, Mandič in Hlebec 2005) sicer kažejo na zmanjševanje zaupanja v ljudi v soseski, v njihovo pripravljenost pomagati in v njihovo poštenost, vendar pa hkrati kažejo večjo vpetost starejših v sosedska omrežja in porast pomena teh omrežij s starostjo. Več o tem, kakšni so medgeneracijski odnosi med sosedi, v petem poglavju te knjige.

Medgeneracijska družinska solidarnost

Mikro nivo medgeneracijske solidarnosti običajno zajema odnose med generacijami v okviru ene družine, kjer se opazuje odnos med odraslimi otroki in njihovimi starši. Na mikro nivoju torej lahko medgeneracijsko solidarnost opredelimo kot vedenjsko in emocionalno dimenzijo interakcije, povezanosti, čustvovanja in podpore med starši in otroki, starimi starši in vnuki (Bengtson in Oyama 2007: 9). Ta nivo opazovanja medgeneracijske solidarnosti ima močno teoretično in raziskovalno zgodovino, ki je doživela še intenzivnejši razmah v zadnjem času.

Za opazovanje medgeneracijske solidarnosti na mikro nivoju, tj. predvsem v okviru družine, je ključen model/teorija medgeneracijske solidarnosti, ki jo je razvili Bengtson s sodelavci. Ta teorija poskuša zajeti različne vzorce solidarnosti med generacijami, oz. bolj neposredno med (odraslimi) otroki in njihovimi starši. Pri tem izhaja iz različnih teoretskih tradicij, kot so klasične teorije družbene organiziranosti, socialna psihologija skupinske dinamike in razvojna perspektiva v okviru družinske teorije (Bengtson in Roberts 1991).

Medgeneracijska družinska solidarnost je v okviru tega modela definirana kot večnivojski, večrazsežnostni koncept, katerega sestavlja šest elementov odnosa med staršem in otrokom:

1. naklonjenost oz. emocionalna povezanost (*affection*),
2. povezanost oz. stiki (*association*),

3. konsenz oziroma podobnost v vrednotah in prepričanjih (*consensus*),
4. funkcionalnost oz. delitev virov (*resource sharing*),
5. jakost družinskih norm (*strength of familism norms*),
6. struktura priložnosti, da se medgeneracijske izmenjave vzdržujejo (*opportunity structure*).

Preglednica 3: Razsežnosti medgeneracijske solidarnosti

Razsežnost solidarnosti	Definicija	Empirični kazalci
Povezanost/ interakcijska solidarnost (<i>Associational solidarity</i>)	Pogostost in vzorci interakcije med družinskimi člani.	Pogostost medgeneracijskih interakcij ali stikov (npr. osebnih, telefonskih, elektronska pošta ipd.). Vrste skupnih aktivnosti ali druženj (rekreacija, posebne priložnosti ipd.).
Emocionalna solidarnost (<i>Affectual solidarity</i>)	Vrsta in stopnja pozitivnih čustev o družinskih članih ter stopnja vzajemnosti teh čustev.	Izražanje naklonjenosti, topline, bližine, razumevanja, zaupanja, spoštovanja ipd. do članov družine. Percipirana vzajemnost pozitivnih čustev med člani družine.
Konsenzualna solidarnost (<i>Consensusual solidarity</i>)	Stopnja ujemanja vrednot, stališč, prepričanj med družinskimi člani.	Skladnost družinskih članov glede specifičnih vrednot, stališč in prepričanj. Percipirana podobnost z drugimi družinskimi člani v vrednotah, stališčih in prepričanjih.
Funkcionalna solidarnost (<i>Functional solidarity</i>)	Stopnja pomoči in izmenjave virov.	Pogostost medgeneracijskih izmenjav pomoči (npr. finančne, fizične, emocionalne). Percepcija vzajemnosti medgeneracijskih izmenjav pomoči.
Normativna solidarnost (<i>Normative solidarity</i>)	Stopnja zavezanosti (<i>commitment</i>) družinskim normam in družinskim obvezam, opravljanju družinskih vlog in izpolnjevanju družinskih dolžnosti (<i>familism</i>).	Percepcija pomembnosti družine in medgeneracijskih vezi. Percepcija moči družinskih dolžnosti, ki jih imajo otroci do svojih staršev (<i>filial obligations</i>).
Strukturna solidarnost (<i>Structural solidarity</i>)	Tip, število in geografska bližina družinskih članov.	Geografska bližina bivališč družinskih članov. Število članov družine. Zdravje družinskih članov.

Vir: Bengtson in Roberts (1991: 857)

Ti elementi torej predstavljajo odnosno, emocionalno in kognitivno orientacijo, značilno za diado starši – odrasli otroci. V zgornji preglednici predstavljamo definicijo posamezne razsežnosti ali elementa medgeneracijske solidarnosti ter empirične indikatorje, kot sta jih opredelila Bengtson in Roberts (1991). O načinih merjenja medgeneracijske solidarnosti v raziskavah več v naslednjem poglavju.

Ta model je bil precej kritiziran predvsem z vidika, da ne upošteva negativne strani odnosov in ambivalentnosti med starši in njihovimi odraslimi otroki (več o kritikah in ambivalentnosti teh odnosov v nadaljevanju). Solidarnost namreč ne pomeni odsotnost konflikta (Szydlik 2008). Na podlagi teh kritik je bil model dopolnjen, tako da je vključeval negativne odnose med starši in odraslimi otroki kot pomemben dejavnik medgeneracijske solidarnosti (glej Parrot in Bengtson 1999). Njuna empirična raziskava pa je pokazala, da konflikti v preteklosti niso imeli vpliva na sedanjo funkcionalno solidarnost med starši in otroki.

Kakšna pa je povezava med posameznimi razsežnostmi oz. komponentami medgeneracijske solidarnosti? Bengtson in Roberts (1991) sta ugotovila povezanost med normativno solidarnostjo ter naklonjenostjo. Slednja pozitivno vpliva na povezanost oz. pogostost stikov med starši in otroki. Strukturna solidarnost, kot je geografska bližina, in dobro zdravje staršev tudi povečujejo intenzivnost stikov med starši in odraslimi otroki. Tudi številni drugi raziskovalci so podrobneje analizirali, kako »deluje« medgeneracijska solidarnost in kateri dejavniki pomembno vplivajo na odnose med starejšimi in njihovimi odraslimi otroki (pri čemer so pogosto opazovali posamezne dimenzije medgeneracijske solidarnosti). Tako so na primer Lawton in dr. (1994) potrdili, da obstaja povezava med emocionalno bližino in pogostostjo stikov (a le pri materi in njenih odraslih otrocih).

Na osnovi posameznih dimenzij medgeneracijske solidarnosti (strukturne, funkcionalne, konsenzualne, emocionalne ter stikov) sta Silverstein in Bengtson (1997) oblikovala tipologijo medgeneracijskih odnosov. Identificirala sta pet tipov odnosov med otroki in starši, in sicer:

1. *tesno povezani odnosi (tight-knit relations)* – zanje je značilna močna medgeneracijska solidarnost na vseh opazovanih razsežnostih (strukturna, emocionalna, funkcionalna, konsenzualna solidarnost in povezanost). Ta tip odnosov naj bi bil značilen za tradicionalne razširjene družine (*traditional extended family*);
2. *izolirani odnosi (detached relations)* – zanje je značilno, da ni močne solidarnosti na nobeni od opazovanih razsežnosti in torej predstavljajo odsotnost solidarnosti. Ti odnosi so značilni za 'izolirane razširjene družine' (*isolated extended family*);

3. *družabni odnosi (sociable relations)* – gre za mešani tip, saj je solidarnost različno intenzivna glede na posamezne razsežnosti – tako za te odnose ni značilna funkcionalna solidarnost (prejemanje ali nudenje pomoči), so pa prisotne vse ostale oblike solidarnosti, tj. emocionalna solidarnost, stiki, konsenz in geografska bližina. Takšni odnosi naj bi bili značilni za 'spremenjene razširjene družine' (*modified extended family*);
4. *intimni in oddaljeni odnosi (intimate but distant relations)* – tudi tu gre za mešan tip odnosa, saj je solidarnost različno intenzivna po posameznih razsežnostih. Za te odnose je značilna močna emocionalna in konsenzualna solidarnost, ni pa močne solidarnosti glede na druge razsežnosti (torej ni pogostih stikov ali geografske bližine ter tudi ni nudenja ali prejemanja pomoči);
5. *odnos dolžnosti (obligatory relations)* – za te odnose je značilna povprečna raven funkcionalne solidarnosti, relativno pogosta je praktična pomoč in strukturna solidarnost, torej bližina in stiki, ni pa emocionalne bližine oz. pozitivnih čustev in konsenzualne solidarnosti.

Pri tem sta avtorja ugotavljala, da noben teh odnosov ne predstavlja »tipičnega« odnosa med otrokom in staršem. Na primer: za odnos med materjo in otrokom je najbolj pogost tip odnosa močno povezan odnos, vendar tudi ta predstavlja manj kot tretjino vseh odnosov. Nasprotno je najbolj pogost tip odnosa med očetom in otrokom t. i. nepovezan odnos, ki pa predstavlja le četrtno vseh odnosov. Odnosi s starši se torej precej razlikujejo glede na spol staršev, medtem ko, po ugotovitvah avtorjev, so razlike glede na spol otrok manjše.

Dejavniki, ki vplivajo na medgeneracijsko solidarnost

Na medgeneracijsko solidarnost vplivajo številni dejavniki. Szydlik (2008) slednje razvrsti v štiri kategorije:³

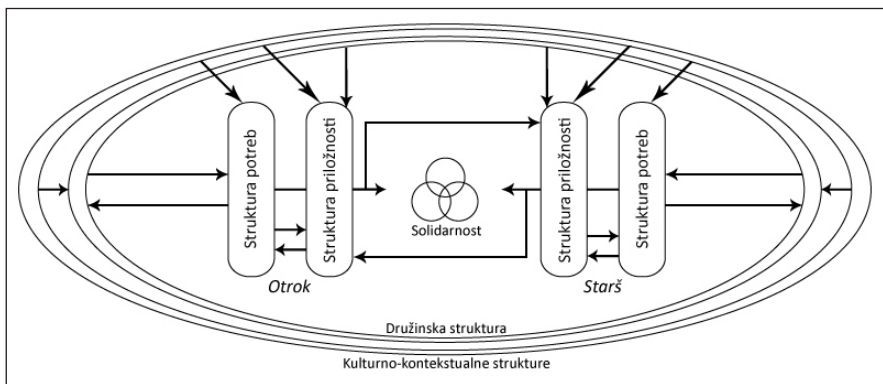
1. struktura priložnosti (*opportunity structure*) – priložnosti ali viri medgeneracijske solidarnosti (npr. geografska bližina),
2. struktura potreb (*needs structure*) – na primer finančne potrebe, zdravstvene, emocionalne potrebe,
3. družinska struktura (*family structure*) – sestava družine, zgodovina druženja,

³ Pri tem je treba poudariti, da avtor loči le med tremi razsežnostmi medgeneracijske solidarnosti, in sicer so to funkcionalna solidarnost, emocionalna solidarnost ter povezanost ali interakcijska solidarnost.

4. kulturno-kontekstualne strukture (*cultural-contextual structures*) – družbeni, ekonomski in davčni sistem, država blaginje, stanovanjski trg, trg dela in podobno.

Slikovni prikaz njegovega modela je prikazan v nadaljevanju (glej sliko 3).

Slika 3: Teoretični model medgeneracijske solidarnosti

Vir: Szydlik (2008)

Szydlik (ibid.) ugotavlja, da na emocionalno solidarnost izrazito pozitivno vpliva večja geografska bližina. Nadalje, transferji v družini so odvisni od priložnosti (npr. ali starši imajo denar, da ga lahko dajo svojim odraslim otrokom) ter potreb (brezposelni ali šolajoči otroci dobijo več finančnih transferjev). Socioekonomski status se torej kaže kot pomemben del priložnosti za medgeneracijsko solidarnost. Kot kažejo nekatere raziskave, naj bi imeli starši z nižjim socioekonomskim statusom manj stikov z odraslimi otroki in naj bi živeli dlje od njih (Greenwell in Bengtson 1997 v Bengtson in dr. 2002).

Naslednji pomemben dejavnik je sestava družine. Raziskave so pokazale številne razlike v medgeneracijski solidarnosti glede na spol starša in glede na spol odraslih otrok ter tudi glede na status starša – ločeni ali poročeni (glej Lawton in dr. 1994, Silverstein in dr. 1995). Tako so na primer motivacije za pomoč ostarelim staršem različne med hčera in sinovi – hčere nudijo več opore v primeru močnejše emocionalne navezanosti, sinovi pa v primeru večje količine stikov (Silverstein in dr. 1995). Pomemben je tudi spol staršev, saj so odrasli otroci pogosteje povezani z materami kot z očeti (Silverstein in Bengtson 1997). Kot ugotavlja Szydlik (2008), je močna povezovalna vloga žensk, saj

so odnosi med materami in hčerami običajno močnejši in bolj stabilni. Tudi zgodovina odnosov v družini vpliva na medgeneracijsko solidarnost. Odnosi, kjer so bili starši in otroci močno emocionalno povezani v preteklosti, naj bi bili pogostejše tudi kasneje vzajemni in obstajala naj bi večja verjetnost prejemanja in dajanja različnih oblik opore in pomoči (Parrot in Bengtson 1999).

Nadalje naj bi na medgeneracijsko solidarnost pomembno vplivale tudi norme – tj. občutki obligacije, zavezanost družini. Vendar pa empirične raziskave te povezave niso jasno potrdile. V nekaterih primerih je bil tako vpliv norm viden le v odnosu z očetom, ne pa z materjo (Parrot in Bengtson 1999). Silverstein in dr. (2006) pa so ugotovili, da ob pešanju zdravja staršev norme vplivajo na večjo pripravljenost odraslih otrok pri nudenju opore. Pyke in Bengtson (1996) opozorita tudi na različne normativne pristope do skrbniške vloge. Identificirala sta namreč obstoj dveh različnih družinskih tipologij skrbi, in sicer t. i. individualistične družine ter t. i. kolektivistične družine.⁴ Pri individualističnih družinah naj bi bila skrb minimalizirana in predvsem v okviru formalnih storitev. Nasprotno pa je v kolektivističnih družinah skrb porazdeljena med družinske člane in je oblika vzpostavljanja družinskih vezi in solidarnosti. Pri tem avtorja ugotavljata, da je običajno razumljena kot bolj tradicionalna kolektivistična družinska ureditev, povezana z večjo vlogo moških pri skrbi za starejše, ter omogoča večjo vpetost žensk v trg delovne sile.

Raziskave kažejo tudi na povezave med medgeneracijsko solidarnostjo in kulturno-strukturnim kontekstom ter celo družbenimi spremembami. Nekatere raziskave so pokazale na povezanost medgeneracijske opore z normami, ki se lahko navezujejo na poseben kontekst in tudi državo blaginje – tako na primer na Švedskem ljudje ne pričakujejo finančne opore v okviru družine, razen v zelo izjemnih okoliščinah (Björnberg in Ekbrand 2008). Hank (2007) tako govori o obstoju širših kulturnih območij v evropskem prostoru (nastalih na podlagi zgodovinskega razvoja), za katere je značilen poseben tip družinskih struktur in povezanosti. Tako loči med: 1) severozahodno in centralno Evropo, kjer naj bi družinski člani pogostejše živeli bolj oddaljeno; 2) vzhodno in jugovzhodno Evropo, za katere so bolj značilne kompleksne družinske strukture, vključno s trigeneracijskimi gospodinjstvi, ter 3) južno Evropo, za katere so značilne zelo močne vezi, čeprav razširjeni družinski vzorci niso pogosti. Učinki globalizacije naj bi vodili v manjšo skrb za starše in šibkejšo normativno

⁴ Raziskava je bila narejena v ZDA in je bolj eksploratorne narave, njena posplošljivost je zelo omejena.